

Vasné Tóth Kornélia

A heraldikus ex librisek üzenete. Berényi Zsigmond és Klimó György püspökök könyvjegyei a Klimó Könyvtárban

„Minden igaz városnak van szellemisége, lelke, amelyet polgárai mentális városként őriznek magukban. (...) A város szelleme az intézmények testében lakozik. (...) Az intézmények egy része kultúrát is teremt, és lehetőségei szerint egzisztenciát biztosít a műveltség alkotóinak. Pécs esetében öt efféle intézményt találunk. Ilyen a pécsi püspökség, a katolikus egyház helyi szervezete, az egyetem és a könyvtár, amelyek az egyház kebelében jöttek létre, az előbbi Vilmos püspök, az utóbbi Klimó György révén, hogy később világi célokat szolgáljanak, majd e három intézményhez a 19. században két újabb csatlakozik, a színház, a hivatásos színjátszás otthona, és a sajtó a lapokkal, folyóiratokkal, irodalmi fórumokkal. Ezzel kiteljesedik a kultúrát, azon belül az irodalmat tápláló intézmények struktúrája.”¹

A következőkben Pécs szellemiségének, kulturális életének egyik alappillére, a Klimó Könyvtár egy sajátos aspektusból, az alapító Klimó György – és elődje, Berényi Zsigmond – nyomtatott és kéziratos könyveiben fellelhető ex librisein keresztül mutatom be tágabb történeti kontextusban, rávilágítva a heraldikus könyvjegyek ikonográfiai jellemzőire is.

Az ex libris fogalma és megjelenése hazánkban

Az ex libris, magyarul könyvjegy eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyv tulajdonosát megjelölő, általában művészi kivitelű kis méretű grafika, melyet rendszerint a könyv kötéstáblájának belső oldalára ragasztottak. A kifejezés jelentése is erre az eredeti szerepére utal: „könyvekből, könyveiből”. A possessorbejegyzésekhez hasonlóan e grafikai lapok is a tulajdonosra, a provenienciára utalnak. Az is előfordul, hogy egy könyv több ex libris-szel, tulajdonbejegyzéssel is rendelkezik a tulajdonosváltásnak megfelelően.

Az ex librisek narratív elemzését, reprezentációs szerepét a méretbeli mellett befolyásolja a temporális tényező; ikonográfiai és funkcionális szempontból is külön kategóriaként tekinthetők a régi (16–19. században készült) és a modern (20–21. századi) könyvjegyek. A korai időkben készítettésük „arisztokratikus szenvedély” volt, gazdagabb emberek engedhették meg maguknak, hogy réz- vagy fametsző mesterektől tulajdonosi voltukat jelző kis vignettát rendeljenek nagy példányszámú könyvtárukba. Kezdetben az ex librisek nagyrészt megegyeztek a család címerével, néma, azaz felirat nélküli könyvjegyek voltak. A címerek mint tulajdonjegyek, felségjelvények, a világi és egyházi reprezentáció elemei kerülhettek még zászlóra, pecsétre, adománylevelekre stb. A nemesi családokat identifikáló címeres (heraldikus) ex librisek hozzájárulnak a könyv és a könyvet gyűjtő bibliofil ember reprezentációjához, énkifejezéséhez, szoros összefüggésben a könyv szeretetével, védelmével.

Az ex librisek elődei, a könyvtáblán szereplő, többségében a tulajdonos címerét tartalmazó supralibrosok megjelentek már a kéziratos könyvek, a kódexek egy részén is. Az

¹ NAGY 2013. 8.

elnevezés a latin *supra*, *super* „fent, fölül” és a *liber* „könyv” szavakból ered, a könyv elülső (vagy hátulsó) táblájába nyomták, illetve rajzolták őket mint tulajdonjegyeket. Szép példái Mátyás király Corvináinak *super ex librisei*, Lippay György (1600–1666) esztergomi érsek, valamint Bél Mátyás (1684–1749) evangélikus lelkész, történet- és földrajztudós, polihisztor *supralibrosa*.²

Az *ex libris* kifejezés legkorábbi előfordulására hazánkban Szelepcsényi György (1595–1685), Magyarország prímása önarcépes könyvjegye említhető, melynek latin feliratában, a portré alatti táblán szerepelt: *„In quo me propria signatu videris arte / Ex libris illum noveris esse meis”*, azaz: *„Amelyik könyvben saját kézjeggyemmel engem pillantanál meg műalkotásban, / Tudhatod, hogy az az én könyveim közül való.”*³

Magyarországról a 16–19. századig kb. 1000–1100 régi, jórészt heraldikus – és többségében rézmetszetű – *ex librist* ismerünk. A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában nagyrészt megtalálhatók ezek a korai könyvjegyek.

A régi *ex librisek* gyakori szövegnélküliségének egyik oka, hogy a címert, illetve címerábrázolásos könyvjegyet készíttető főurak-nemesek, az általuk használt címerek sokak számára ismertek voltak, másrészt *ex libriseik* csak könyveikbe kerültek, tehát nem szánták szélesebb körű terjesztésre őket. A címerképek a szimbolikus reprezentáció szolgálatában álltak. A legelterjedtebb ábrák: az emberalakok (a nemesi heraldika esetén főként a harcos vagy kardot tartó kéz), az állatok mint az erő, a hatalom jelképei (oroszlán, sas, griff, sarkány, medve, farkas stb.), a növényvilág. Emellett előfordulnak épületrészletek is. Időbe telt, míg a néma, szöveg nélküli *ex librisek* „megszóltak”, azaz a címerábrák mellé szöveg került: a tulajdonos neve, rangja, bizonyos személyeknél jelmondatok és egyéb szövegek, főként latin (néha német) nyelven.

A 16. századból való a két első, Nürnbergben metszett *ex libris*ünk, melyek Werbőczy István (1458–1541) országbíró, illetve Hans Teilnkes pozsonyi polgár számára készültek. Teilnkes János lapja 1525-ből való fametszetű alkotás Nürnbergből, valószínűleg Dürer egyik tanítványának, az egyik Behamnak a műve.⁴ A címerpajzsban kétfejű oroszlán, a pajzs feletti sisakon agancsos férfialak látható. Ismeretes még Istvánffy Miklós (1538–1615) politikus, költő, történetíró, királyi kancelláriai titkár szöveges és címeres könyvtárjegye. Szöveges (tipografikus) *ex librise* 1575-ből való.

Az intézmények számára készült *ex librisek* közül a bártfai Szent Egyed templom könyvtára (a későbbi városi könyvtár) könyvjegyét említhetjük a legkorábbiak közt, a 16. századból. A bártfai városi könyvtár lapján két vadember csatabárdot és Bártfa város beszélő címerét tartja.⁵ A bárd Szent László király attribútuma, ezzel fakasztott vizet a sziklából. Az *ex libris* Gutgesell Dávid bártfai nyomdájában készült 1596 körül.

A 17–18. századból hozva példákat, a nagyobb számban terjedő főúri-főpapi könyvjegyek közé tartozik Nádasdy Ferenc (1623–1671) főispán, tanácsos, országbíró barokkos keretű címeres *ex librise*. Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, politikus, horvát bán portréit használta könyvjegyként. Illyés András (1637–1712) egyházi író, erdélyi katolikus püspök körökbe zárt, infulákkal díszített címerét angyal tartja.

² VASNÉ TÓTH 2016. 105.

³ SIKLÓSSY 1913. 15.

⁴ VASNÉ TÓTH 2016. 106.

⁵ VASNÉ TÓTH 2011. 47.

A könyvtáralapító főpapok ex librisei a 18. században

A főúri és egyházi méltóságok nemegyszer neves könyvgyűjtemények, könyvtárak alapjait vetették meg, így a nevükre készült ex librisek előfordulása részben már az általuk alapított intézmény állományát fémjelzi.

„A korai újkori magyarországi és erdélyi könyvtártörténet egyik alapvető jellegzetessége, hogy az intézményi könyvtárak állományának tudatformáló, műveltségi jelleget kialakító szerepe sokkal jelentősebb, mint a nyugatibb európai országokban. (...) [A]z egyes, főként egyházi intézmények könyvtárainak gyűjteményszervezési politikája, lehetőségeik a könyvanyag gyarapításában meghatározó jellegűeknek mutatkoztak a nemzeti nyelvű kulturális élet megalapozásában, formálásában.”⁶

A könyvtáralapító főpapok közül kiemelkedik Klimó György (1710–1777) pécsi püspök, aki könyvgyűjteményével 1774-ben megalapította a Pécsi Püspöki Könyvtárat, Magyarország első nagy nyilvános könyvtárát. Az intézmény alapításáról és Klimó könyveiben használt többféle, a családi címet egyházi jelvényeivel ékesítő ex librisérről a későbbiekben részletes ismertetést nyújtok.

Klimó könyvtáralapítását követte a Patachich Ádám (1716–1784) érsek által Kalocsán létrehozott bibliotéka az Érseki Palota keleti szárnyában, az 1780-ban elkészült barokk olvasóteremben.⁷ Az érsek 1782-ben egyesítette könyvtárát a kalocsai káptalani könyvtárral. Gyűjteményét halála előtt, 1784-ben kelt ajándékozási okmányban utódaira, az egyházmegyére hagyományozta,⁸ ezzel megalapozta a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár állományát, melynek magját az ő és utóda, Kollonich László érsek könyvgyűjteményei képezik. Kollonich⁹ László (1736–1817) nagyváradi püspök, majd kalocsai érsek – a történetíró könyvtáros Katona István jezsuita segítségével – a kalocsai könyvtár nagymértékű gyarapításával létrehozta kora egyik legnagyobb magyarországi könyvtárát. Mindkét – püspöki és érseki – méltósága idején is készült ex librise.¹⁰ Utóbbin a papi kalap oldalairól lelógó 10–10 bojt és a kettős (apostoli) kereszt egyértelműen utal érseki rangjára. Kollonich mindkétfajta ex librisért beragasztatta könyveibe, ahogyan ezt a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár gyűjteményének kötetei bizonyítják.¹¹

⁶ MONOK 2012. 77.

⁷ KISS 2019. 59.

⁸ „...Emlékeztetül adjuk a jelenlévőknek, akiknek ez érdekük, hogy mi, ezen érseki egyházmegyének gyarapodásáról gondoskodni akarván, az egykor már létező Kalocsai Káptalani Könyvtárat a mienkkel összekapcsoljuk és így a mienket ugyanazon káptalani könyvtárral egyesítve utódainknak a kalocsai érsekeknek, a kalocsai Főszékesegyháznak és annak Káptalanjának adtuk, adományoztuk és juttattuk a közjognak megfelelő használatra, élvezetre és birtoklásra örökre és visszavonhatatlanul. Adományozzuk és juttatjuk úgy, hogy abból senki bármit is eltulajdoníthatna, vagy azt a jövőben elmozdíthatná arról a helyről, amelyet mi saját költségünkön annak készítettünk... Kelt Kalocsán, 1784. június 18.” Idézi: FISCHERNÉ GRÓCH 2005. 74.

⁹ A név Kollonits, Kollonitz, Kollonics alakban is használatos.

¹⁰ VASNÉ TÓTH 2016. 110. (Az MNMKK Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében Kollonich László nagyváradi püspöki ex librisének több példánya található meg, lásd példaként: MNMKK OSZK RNYT Exl. 263b jelzetten, MNMKK OSZK KT, <https://konyvjegytar.oszk.hu/exlibris/ex-libris-ladisl-com-a-kollonitz-epis-m-varad-2/> [2024.05.08.])

¹¹ A szerző kutatásai alapján a 2024. május 14-én a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban tett látogatása nyomán. Patachich Ádám pedig nem készített ex librist a könyveibe, előfordul viszont kézzel beírt tulajdonjegye.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtárat Eszterházy Károly (1725–1799) püspök alapította, jelentősen kibővítve az egri püspökség könyvtárát, amelyet eredetileg az egyetem háttérintézményének szánt. Miután megbizonyosodott arról, hogy annak alapítására nem kap engedélyt, a Líceumban berendezett könyvtárat 1793. december 28-án tette nyilvánossá a tanulni vágyók számára.¹² Nagy hozzáértéssel és gondos körültekintéssel vásárolta össze Európa minden tájáról a jelesebb kiadványokat. Eszterházy Károly ex librisként valószínűleg kevéssé használt címerén az egyházi jelvények, a püspöksüveg és a pástorbot mellett a családi címerben is szereplő motívumként a címerpajzsban koronán álló, fején koronát viselő griff látható, mely egyik első lábával kivont kardot, a másikkal három szál virágot tart.¹³ Az 1804-ben érsekséggé lett egri püspökség az új püspöki székhelyekre is juttatott a könyvekből, így a könyvtár állománya némiképp redukálódott. Ma a barokk könyvtárteremben és a hozzá tartozó két helyiségben túlnyomórészt a régi gyűjteményt, a kápolnában pedig az újabb kori anyagot tárolják.

Eszterházy Károly jó kapcsolatban állt Batthyány Ignác (1741–1798) egri kanonokkal és nagypréposttal, aki a későbbiekben erdélyi püspökként megalapította Gyulafehérváron a Batthyaneum könyvtárát. Batthyány – Klimóval és Eszterházyval ellentétben – nem egy felsőoktatási intézmény részeként képzelte el könyvtárát, hanem azt egy felállítandó tudóstársaság használatára szánta. A hungarikumok, a történettudományi források mind teljesebb összegyűjtése és feltárása lebegett a szeme előtt. Számos magyar vonatkozású munkát korábbi felettesétől, Eszterházy Károly püspöktől vett át, akinél ez nem tartozott a preferált gyűjteménytestek közé.¹⁴ Batthyány az 1798-ban megalakult gyulafehérvári gyűjteményt halála előtt nyilvános könyvtár gyanánt az Erdélyi Római Katolikus Püspökség gondozásába adta. Ex librisén az ovális címerpajzsban természetből vett motívumok szerepelnek: kiterjesztett szárnyú, csőrével mellét tépve, fiókait vérrel tápláló pelikán és barlang előtt szájában kardot tartó oroszlán, előbbi az önfeláldozás, utóbbi a bátorság jelképeként. A címerpajzs felett, a korona két oldalán elmaradhatatlanok a főpapi jelvények, a püspöksüveg és a pástorbot. Az ex libris egyik változatán a széleken, a négy sarkon kézírásos monogram olvasható: Ig. e C. de B. (Ignatius episcopus Comes de Batthyan).¹⁵ Batthyány mindkét típusú, az Országos Széchényi Könyvtárban is fellelhető ex librise előfordul a Batthyaneum könyvtár köteteiben.¹⁶

A főpapi udvarok – az általuk használt címereken, ex libriseken is tükröződő – szellemisége, a kanonoki réteg tagjai, illetve a főpap környezetében élő világi értelmiségiek alakították az egyes könyvtárak gyarapításának tematikus összetételét úgy, hogy *„ezek a könyvtárak a magyar történelem, a magyarok, és a velük együtt élő népek múltjának, szokásainak tudatosan szervezett forrásbázisává válhassanak”*.¹⁷

¹² Kiss 2019. 59.

¹³ *Eszterházy Károly ex librise* – MNMCK OSZK KT. Jelzet: MNMCK OSZK RNYT Exl. 132, <https://konyvjegyter.oszk.hu/exlibris/esterhazy-karoly-ex-librise/> [2024.05.08.] – Ez a címer az OSZK Régi Nyomtatványok Tára anyagában mint ex libris szerepel. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár munkatársainak adatközlése szerint Eszterházy címerét nemigen használhatta ex librisként, nem fordul elő a könyvtárba tartozó könyvekben.

¹⁴ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 244.

¹⁵ *Batthyány Ignác ex librise* – MNMCK OSZK KT. Jelzet: MNMCK OSZK RNYT Exl. 42, <https://konyvjegyter.oszk.hu/exlibris/batthyany-ingac-ex-librise-2/> [2024.05.08.]

¹⁶ A Batthyaneum könyvtár munkatársának adatközlése alapján.

¹⁷ MONOK 2012. 79.

A Klimo Könyvtár alapítása, Berényi Zsigmond püspök ex librise

E főpapi könyvtáralapítások, a magyar nemzeti kultúra intézményi hátterének megteremtését célzó törekvések sorában élen járt Klimo György pécsi püspök, könyvgyűjtő, mecénás, aki könyvgyűjteményével 250 éve, 1774. március végén vagy április elején nyitotta meg hazánk első nyilvános könyvtárát, a Pécsi Püspöki Könyvtárát. A bibliotéka alapításának pontos dátumára, a megnyitás körülményeire egyelőre a levéltári források sem adnak egyértelmű választ, de az bizonyos, hogy maga a terv már Klimo György püspöki kinevezését követően folyamatosan formálódott. Ezt támasztja alá, hogy a püspöki palota és a délnyugati torony közötti üres telken már az 1770-es évek első felében felépült a könyvgyűjteménynek otthont adó épületszárny, amely egy ötablakos, nagy könyvtártermet és két kisebb, szolgálati és olvasói helyiséget foglalt magában.¹⁸

A történeti hagyomány szerint a Klimo Könyvtár alapját Berényi Zsigmond (1694–1748) püspök javarészt teológiai, liturgiai, jogi és történeti munkákból álló háromezer kötetes gyűjteménye képezte, amelyet a székeskáptalan ezerkötetnyi, hasonló tartalmú könyvével együtt Klimo megvásárolt. Berényi 1739-től haláláig volt pécsi megyéspüspök.¹⁹ 1742. június 4-én rakta le a pécsi papnevelde alapkövét, amelyet 1746. szeptember 4-én avatott fel. Könyvekről is gondoskodott a hallgatók és a tanárok számára. Köteteiben



1. kép – A hordozókötet címlapja és Berényi Zsigmond (és a káptalan) ex librise

¹⁸ SCHMELCZER-POHÁNKA 2024b.

¹⁹ A Berényi Zsigmond halála és Klimó kinevezése közti időben a pécsi egyházmegyét Fonyó Sándor kánok, címzetes scutari püspök vezette. BORSY 1993. 284.

használt ex librise a Berényi család címerét ábrázolja a címerpajzson és sisakdíszként koronán álló mókussal, kiegészülve a papi kalappal és püspöksüveggel, pástorbottal mint főpapi jelvényekkel. Felirata: „*Sigismundus comes et episcopus Berenyi anno*”. Az ex librisen szereplő évszám 1721-től 1747-ig változik attól függően, hogy mikor került a könyvjeggyel megjelölt kötet a könyvtárába.²⁰ Egy Berényitől származó kötetre példaként Berényi ex librise – és alatta a pécsi káptalan könyvjegye – található Paul Anton Gundl 1728-ban kiadott *Vellus aureum Burgundo-Austriacum sive Augusti et Celeberrimi Ordinis torquatorum aurei velleris equitum Fidelis et succincta relatio historica*²¹ című történeti munkájában, amelyet a Klimó Könyvtár őriz.

A káptalan könyvjegyén trónján ülő, kezében kulcsokat tartó Szent Péter alakja látható, a grafikus Binder János Fülöp (Buda). A Klimó Könyvtár jelenlegi katalógusában 478 olyan tétel található, amelyekbe beleszámlálták a káptalan ex librisét, „*Capituli Cathedralis Ecclesiae Quinque Ecclesiensis*” felirattal.²² Ezen kötetek közül 161-be Berényi Zsigmond püspök kézíratos bejegyzése és/vagy ex librise is bekerült. A Klimó Könyvtár ma csupán 10 olyan Berényi-tulajdonjeggyel ellátott művet tudhat magáénak, amelyben kizárólag a pécsi prelátus tulajdonlására utaló jelzés van, de nincs meg benne a székeskáptalan nyomtatott emblémája. Így a possessorjelzések alapján biztonsággal mindössze 171 mű azonosítható Berényi Zsigmond könyvgyűjteménye részeként.²³ Hasonlóan a káptalani ex libris és possessorbejegyzések alapján is – a szakirodalomban emlegetett ezer kötetnél – jóval kevesebb kötetet lehet azonosítani a káptalani könyvgyűjtemény vonatkozásában.²⁴ Így összességében leszögezhetjük, hogy bár nagy segítséget jelent, de a possessorbejegyzések és az ex librisek alapján való azonosítás nem elegendő a Berényi Zsigmondtól és a székeskáptalantól átvett kötetek pontos számbavételére.



2. kép – Pécs, Egyetemi Könyvtár (képeslap)

²⁰ CSÓKA-JAKSA 2004. 37.

²¹ A kötet adatai: GUNDL, Paul Anton: *Vellus aureum Burgundo-Austriacum sive Augusti et Celeberrimi Ordinis torquatorum aurei velleris equitum Fidelis et succincta relatio historica, serenissimo Sabaudiae et Pedemontii duci Eugenio supremo Caesareae militiae archistratego* (...). Viennae Austriae, W. Schwendimann, 1728. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: G.IV.8.

²² Ez az ex libris csak a székeskáptalantól 1774 előtt bekerült könyvekben található meg. SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 77.

²³ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 77.

²⁴ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 78.



3. kép – Kékesi László rézkarca (1974)

A könyvtár fontos helyet foglal el az utókor emlékezetében. Ennek egy példjaként, az alapítás 200. évfordulójára a kisgrafikák, ex librisek vonatkozásában, emellett az egyházművészet terén is jelentőset alkotó Kékesi László (1919–1993) grafikus, festőművész rézkarc-emlékgrafikát készített „200 éves a Pécsi Egyetemi Könyvtár Klimó gyűjteménye 1774, 1974” felirattal – az osztott képen az épület homlokzata és belső terme szerepel.²⁵ Ennek a témának többféle feldolgozása, vázlata fennmaradt a grafikustól, ezek egyikén a püspöki címer is látható.

2024. április 11-én, az alapítás 250. évfordulójára emlékezve a Püspöki Palota egykori könyvtártermében, mai konferenciatermében a Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Osztályközi Állandó Bizottságának Könyvtörténeti Munkabizottsága részvételével emléktáblát avattak.²⁶ Az emléktábla szövegében is hirdeti, hogy „ebben a teremben nyitotta meg 1774-ben Klimó György pécsi püspök Magyarország első nagy nyilvános könyvtárát.” Az ünnepi eseményen a munkabizottság tagjaként való részvétel adott számomra ösztönzést a Klimó-gyűjteményre vonatkozó ex libris irányú kutatások további szélesítésére.



4. kép – A 2024. április 11-én felavatott Klimó-emléktábla

²⁵ KÉKESI 1999. 25. Kékesi további vázlatairól a témában – lásd i.m. 40.

²⁶ SCHMELCZER-POHÁNKA 2024a.

Klimo György ex librisei könyvtárában

A Klimo-gyűjtemény ex libriseivel elsőként Boda Miklós könyvtáros, irodalomtörténész, a Pécsi Egyetemi Könyvtár egykori munkatársa foglalkozott, aki nagy munkával, minden egyes kötetet kézbe véve igyekezett meghatározni a könyvek származási helyét, és az 1974-es jubileumi évkönyvben írt Klimo György ex libriseiről. Tanulmányában megállapítja, hogy a püspök Pécsen négy ex libris típust, illetve ezek különböző színnyomású variációit használta; emellett közli Klimo esztergomi könyveinek jegyzékét.²⁷ A Pécsi Egyetemi Könyvtár 2001-ben Móró Mária Anna szerkesztésében jelentette meg a Klimo Könyvtár szerzői betűrendes katalógusát,²⁸ mely irányt mutat a könyvekben található valamennyi possessorbejegyzés és ex libris tanulmányozásához is. E munkákon alapul Csóka-Jaksa Helga a Klimo Könyvtár ex libriseiről 2004-ben megjelentetett tanulmánya, mely szerint a kötetekben összesen 4349 db beragasztott, nyomtatott ex libris található, a legtöbb Klimo Györgyé. Schmelcz-Pohánka Éva a pécsi püspöki könyvtár történetét taglaló könyvében 2012-ben 3675 darab Klimo-tulajdonosjegyet említ a kötetekben, hozzátéve, hogy *„ez a műveket számolva kevesebb lehet, hiszen egy-egy műben több ex libris vagy bejegyzés is előfordul. A kötetek számát tekintve pedig jóval több, ha figyelembe vesszük a sorozatban vagy több kötetben megjelent nyomtatványokat.”*²⁹

Klimo György jórészt beragasztatta ex libriséit az általa beszerzett könyvekbe – ezzel is jelezve tulajdonosi minőségét –, de sajnos nem mindbe, így csak részben válogatható le a bibliotéka alapállománya, mely a szakirodalmakban olvasható 15 ezer kötet helyett kb. 8500 kötetes lehetett 1774-ben.³⁰



5. kép – A Klimo Könyvtár termei

²⁷ BODA 1974. 182–189.

²⁸ MÓRÓ 2001.

²⁹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 86.

³⁰ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 87.; SCHMELCZER-POHÁNKA 2014. 24.

Klimo köteteiben többféle, a családi címerrel,³¹ valamint a főpapi jelvényekkel díszített rézmetszetű könyvjegy lehetősége fel. Az egyházi heraldika, a vallási felekezetek és egyházi szervezetek által használt címertani formák és előírások összessége nemzetközi jelleggel bír, főként ami a katolikus egyházat illeti.³² Az egyházi címerek az okiratok pecséttel történő hitelesítése miatt terjedtek el, mivel a középkori analfabetizmus szükségessé tette, hogy a könnyebb felismerhetőség céljából a pecséteken a tulajdonos személyes jelképe is szerepeljen. A főpapok számára kötelező volt a pecsét, illetve a rajta megjelenő címer készíttetése. Az egyházi heraldikában kezdetben nem volt éles szabályozás, majd elterjedt, hogy a széles karimájú papi kalap oldalain lenyúló zsinórokon meghatározott számú és színű bojtot helyeztek el az egyházi méltóságok rangjának megfelelően, melyet azonban sokáig nem használtak egységes módon. Emellett a címereken rangjelölő eszközként szerepeltek a tiara, a kulcsok, a hercegi korona (1969-ig), a püspöksüveg (mitra vagy infula), a pallium, a kereszt és a pásztorbot.³³

A könyvek, a régi történeti írással szembeni érdeklődés olthatatlan vágyát Klimo Györgybe már kanonok korában beleplántálták mecénásai. 1740-re pozsonyi kanonok, egy évre rá gróf Eszterházy Imre hercegprímás oldalkanonokja volt Esztergomban. 1741 februárjában esztergomi kanonokká és nyitrai főesperessé nevezték ki, novemberben sasvári főesperesi címet kapott. Már ekkor elkezdte a könyvgyűjtést, és könyveit megjelölte ex libriszel. Első, kanonoki-esperesi ex librisének példányai 1741-től kerültek a tulajdonában levő munkákba, a könyvjegy felirata megszerzett rangjaira utal: „*Georgius Klimo Archi-Diaco: Sasváriensis E. M. S: nec non Celsiss: ac Reverendiss: S. R. I. P: Archi-Eppi Strig: à Lat: Cano: Protho-Not: Apostolicus*” [Georgius Klimo Archi-Diaconus Sasváriensis Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis nec non Celsissimus ac Reverendissimus Sacri Romani Imperii Princeps Archi-Episcopi Strigoniensis à Latere Canonicus Protho-Notarius Apostolicus]. Az Országos Széchényi Könyvtár könyvjegygyűjteményében is fellelhető ez az ex libris.³⁴

Klimo esztergomi időszakának köteteiről megbízható, pontos lista nem maradt fenn, az ex librisek alapján kb. 40 mű (44 kötetben) azonosítható, melyek részletes felsorolását adja Boda Miklós már említett tanulmánya.³⁵ Ezek közül az egyik Marcus Junianus Justinus történetíró *Justini Historiae Philippicae. Ex recensione Joannis Georgii Graevii, cum ejusdem Castigationibus* (1688)³⁶ című műve.

Klimo 1744. július 19-én novi címzetes püspök lett, és ebben a minőségében 1747-ben Mária Terézia kinevezte a magyar ügyek referensévé a bécsi Királyi Magyar Kancelláriához. 1746. október 6-tól a magyar királyi kancellária egyházi tanácsosaként működött, időközben az esztergom-mezei apáti címet is megkapta. Papi pályafutásának

³¹ A családi címer pajzsán rézsútosan vonuló szelemen látható, rajta ércnyíl, a pajzs tetején és alján aranyliliom, a pajzs kétoldalt fehér rózsafaj szerepel. A pajzs feletti sisak koronájából két kiterjesztett sasszárny között csillag ragyog.

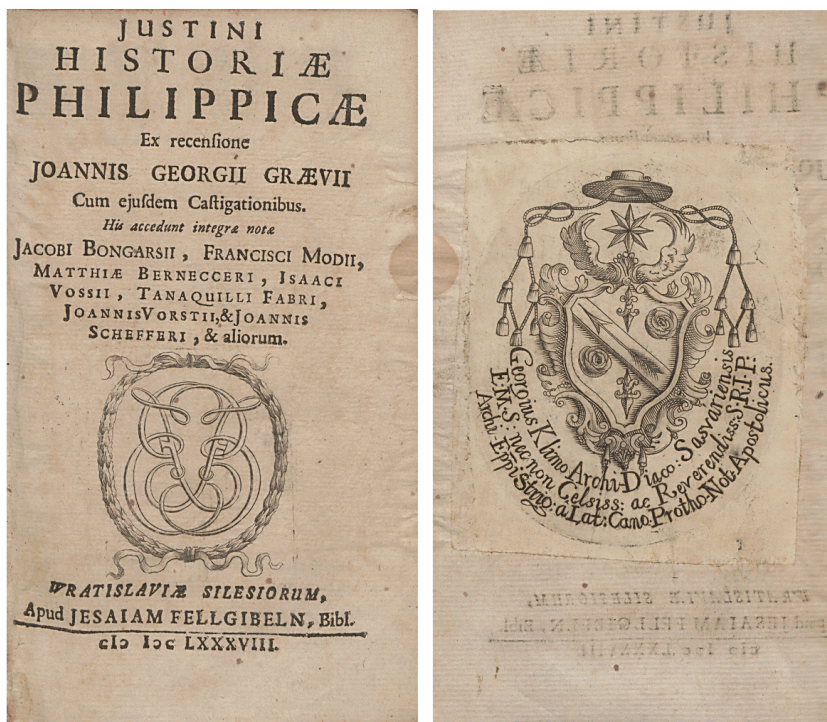
³² HL: *Egyházi heraldika* szócikk.

³³ VASNÉ TÓTH 2016. 110.

³⁴ *Klimo György ex librise* – MNMCK OSZK KT. Jelzet: MNMCK OSZK RNYT Exl. 255, <https://konyvjegytar.oszk.hu/exlibris/georgius-klimo-archi-diaco-sasvariensis-protho-not-apostolicus/> [2024.05.01.]

³⁵ BODA 1974. 184–189.

³⁶ A kötet adatai: JUSTINUS, Marcus Junianus: *Justini Historiae Philippicae. Ex recensione Joannis Georgii Graevii, cum ejusdem Castigationibus*. Wratislaviae Silesiorum, apud Jesaiam Fellgibeln, 1688. PTE ETKK TGYO Klimo Könyvtár. Jelzet: S.VIII.19.



6. kép – A hordozókötet címlapja és Klimo első, kanonoki-esperesi ex librise

csúcsaként, 1751. július 31-én Mária Terézia püspöki méltósággal ruházta fel, így került a pécsi egyházmegye élére. A beiktatási ünnepség 1751 decemberében zajlott le, 1752. március 5-én pedig Pesten püspökké szentelték.³⁷ Az egyházmegye vezetőjeként új plébániákat szervezett, templomokat építtetett, bővítette a papi szemináriumot, és szándékában állt Nagy Lajos király 1367-es alapításának példáját követve egyetemet létrehozni Pécsen. Ehhez megteremtette a feltételeket, papírmalmot és nyomdát létesített, emellett jól képzett, tudományos felkészültséggel bíró papokat hívott meg az egyházmegyébe. A könyvek gyűjtését tervszerűen, a leendő egyetem minden fakultásának igényeire gondolva végeztette. Püspök elődjének és a káptalannak a könyvtárát fejlesztette tovább Koller József történétíró segítségével. Klimó könyvtárában a széles körű ismeretszerzést szolgálva az egyetemes tudás, az általános műveltség, valamint a tanítandó tudományágak korabeli és korábbi kötetei is helyet kaptak: így a vallástudomány mellett a jog-, az orvos-, a természet-, valamint a bölcsészettudomány nyomtatott és kéziratos munkái.³⁸

1754-től datálható a püspöki ex librisek felbukkanása. Ekkoriban – a korábbi kutatások alapján – Klimó három normál és egy gála (azaz nagy méretű, igen szép kivitelű) könyvjegyet készíttetett magának. Ezen ex librisek bemutatását kiegészítem egy kézzel írt katalógusban talált metszettel, melyet eddig nem írtak le könyvjegyként, pedig ez is egy variánsnak tekinthető. Kövessük nyomon e változatokat részletekbe menően!

A normál ex librisek közül az egyik legszebb és leggyakrabban használt, valószínűleg legkorábbi Thomas Bohacz (1707–1764) cseh származású bécsi „egyetemi rézmetsző”

³⁷ LIB.PTE: Klimó György (1710–1777)

³⁸ SCHMELCZER-POHÁNKA 2024a.

munkája, mely Klimó főpapi jelvényekkel díszített címerét mutatja be. Legfelül a papi kalap látható, oldalain hat-hat bojtal, emellett megjelenik a püspöksüveg, a kereszt és a pástorbot ábrázolása. Hazánkban a címereken a méltóságok jelképei többnyire olyan ötletszerű elrendezésben szerepelnek, ahogyan a címert rajzoló grafikus helyesnek vagy ízlésesnek gondolta. Így került a Bohacz-féle ex librisen a papi kalap alá az ékkövekkel és gyöngyökkel díszített püspöksüveg mint a főpap vasárnapi és nagyobb ünnepeken hordott viselete. A pástorbot a latin szertartásban felül kampóban végződő, elefántcsontból vagy nemesfémből készült bot, alakokkal vagy növényi mintákkal díszítve, az ex librisen az utóbbi módon látható. A pástorbotot címereken a 15. századtól kezdték alkalmazni, elhelyezésére nem volt szabály, hol a pajzs közepén egyenesen, hol bal vagy jobb oldalán haránt irányban szerepel.³⁹ A keresztet eleinte jórészt csak az érsekek használták, majd a püspökök címerében is elterjedt, többnyire a címerpajzs mögé állított hosszú nyelű, egyszerű körmeneti kereszt (Vortragskreuz) alakjában.⁴⁰ Klimó ex librisén is ott találjuk.

A Bohacz-féle ex libris felirata: „*Georgius Klimo Episcopus Quinque Ecclesien. 1754.*” Ez szerepel például S. Caecilius Cyprianus *Operum divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis ex recognitione Erasmi Roterodami* (1522) című művén a címlap belső oldalán, illetve Juan de Ulloa *Dialectica, seu logica minor Tribus Disputationibus circumscripta*⁴¹ (1711) című munkájában. Utóbbi annyiban is különleges, hogy a címlapon Klimó diák-kori kéziratosszerű bejegyzése is olvasható 1728-ból, abból az időszakból, amikor a Széchenyi György érsek által alapított budai jezsuita kollégiumban volt diák: „*Ex libris Georgii Klimo Collegii Szécséniani Alumnus 1728*”. E kötet Klimó filozófia-logika-dialektika tankönyve volt. Könyvtárában jelenlegi tudásunk szerint ez a legkorábbi saját kötete.⁴²

Klimó egy másik ex librise is 1754-es dátummal szerepel, mely feliratában és ábrájában az előző variánsa. A könyvjegyen a következő rövidített szövegváltozat olvasható: „*Georg. Klimo Eppus Quinque Ecclesien. 1754.*”, a készítő nincs megjelölve. Ikonográfiája nem tartalmazza a keresztmotívumot, a püspöksüveg pedig középről átkerül balra,⁴³ a kereszt helyére. Az előző ex libristől némileg eltérve a pajzsot jobbról és balról dús ornamentikájú lombdísz öleli át, melyet középen fenn koronás-szárnyas sisak fog össze csillaggal. Utóbbi elemek, a koronából kinövő sasszárnyak a csillaggal már a Bohacz-féle ex librisen (sőt a kanonokin) is fellelhetők mint a családi címer részei. Ez az ex libris megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár könyvjegygyűjteményében,⁴⁴ és leírása olvasható a Nyireő István által szerkesztett *Régi magyar ex librisek 1521–1900* (1970)⁴⁵ című, a régi magyar könyvjegyeket az OSZK-ban bemutatott tárlat anyagából összeállított katalógusban is.

³⁹ MKL: *pástorbot* szócikk.

⁴⁰ VASNÉ TÓTH 2024.

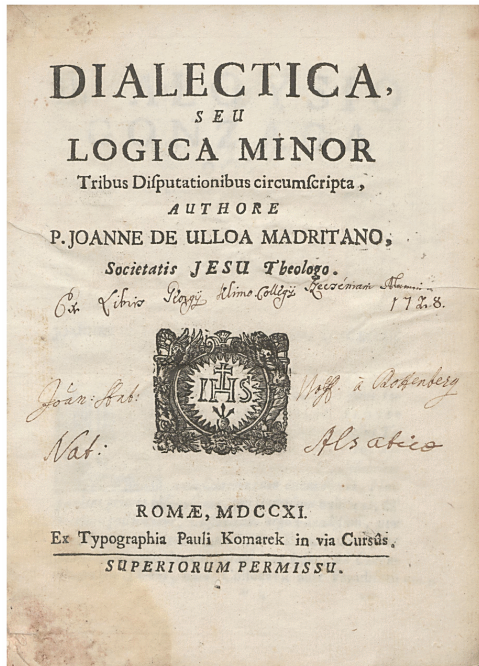
⁴¹ A kötet adatai: DE ULLOA, Juan: *Dialectica, seu logica minor Tribus Disputationibus circumscripta*. Romae, P. Komarek, 1711. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: II.IV.8.

⁴² SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 76.

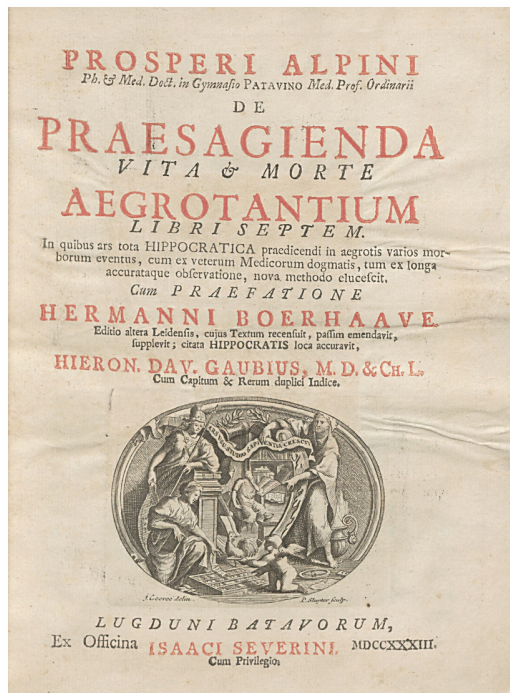
⁴³ Az ex librisek bemutatásánál a természetes szóhasználatban megszokott módon alkalmazom a jobb és bal oldal jelölést (a címertanban egyébként az oldalak felcserélődnek, mert a heraldikai ábrázolásokat a képzeletbeli címerviselő szemszögéből vizsgálják, azaz a címer tulajdonosának nézete élvez elsőbbséget).

⁴⁴ *Klimó György ex librise 1754-ből* – MNMKG OSZK KT. Jelzet: MNMKG OSZK RNYT Exl. 254, <https://konyvjegyvar.oszk.hu/exlibris/georg-klimo-eppus-quinque-ecclesien-1754/> [2024.05.01.]

⁴⁵ NYIREŐ 1970. 26.



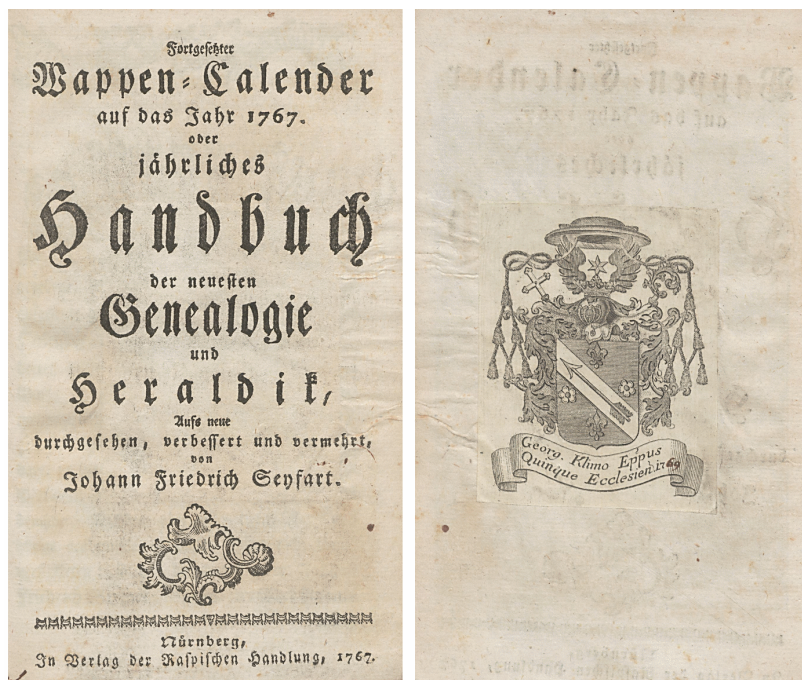
7. kép – A hordozókötet címlapja és Klimo püspök Bohacz-féle ex librise (1754)



8. kép – A hordozókötet címlapja és Klimo másik ex librise 1754-ből

A Klimó Könyvtár kötetei közül a velencei Prospero Alpino egy orvoslással kapcsolatos művét⁴⁶ hozom példának 1733-ból, mely tartalmazza ezt a könyvjegyet.

A „*Georg. Klimó Eppus Quinque Ecclesien. 17*” felirat félig kiírt, illetve kézzel kiegészített évszámmal szerepel Klimó következő könyvjegyén a Bohacz-féle ex libris egy másik variánsaként. Klimó könyvtárosai, Szalágyi István és Koller József szívesen alkalmazták ezt a könyvjegyet, melyen a könyv beszerzési évét utólag tüntethették fel.⁴⁷ A grafikus szignója ezen sem jelenik meg. A motívumkincsben a püspöksüveg eltűnik, de balról⁴⁸ ott a kereszt. Ez a könyvjegy például a Klimó Könyvtár egy 1767-ben kiadott genealogiai-heraldikai kézikönyvében lelhető fel, melynek szerzője a német Johann Friedrich Seyfart.⁴⁹ Az ex librisen a kézzel kiegészített évszám 1769.



9. kép – A hordozókötet címlapja és Klimó ex librise 1769-ből

A kereszt azért is jelenhetett meg újra Klimó ex librisein, mert a püspök – Mária Terézia támogatásával – XIV. Benedek pápához fordult, hogy a több mint ötszáz évvel azelőtt Kalanus pécsi püspöknek adományozott érseki pallium viselését és a kereszt elővitelének kiváltságát felújítsa a maga és püspök utódai számára. Ezt 1755-ben el is nyerte.⁵⁰

⁴⁶ A kötet adatai: ALPINO, Prospero: *De praesagienda vita et morte aegrotantium libri septem. In quibus ars tota Hippocratica praedicendi in aegrotis varios morborum eventus, cum ex veterum Medicorum dogmatis, tum ex longa accurataque observatione, nova methodo elucescit.* Lugduni Batavorum, I. Severin, 1733. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: I.VII.15.

⁴⁷ BODA 1974. 182.

⁴⁸ A címertanban ez a jobb oldalnak számít.

⁴⁹ A kötet adatai: SEYFART, Johann Friedrich: *Fortgesetzter Wappen-Calender auf das Jahr 1767. oder jährliches Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik.* Aufs neue durchgesehen, verbessert und vermehrt. Nürnberg, Raspe, 1767. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: I.VII.7.

⁵⁰ BORSY 1993. 278.

A normál ex librisek mellett Klimó rendelkezett egy dekoratív gála ex librisszel is. A szépen kidolgozott könyvjegy metszője valószínűleg Binder János Fülöp budai rézmetsző volt, neve a grafikán nincs feltüntetve. A püspök „a normál ex librist a kisebb könyvekbe, a gálát pedig a nagyobb és reprezentatív célokra szánt, valamint a helyi vonatkozású díszkiadásokba helyeztette el”.⁵¹ Ennek az ex librisnek a mérete jóval meghaladja az eddig bemutatottakat, az előzőek 85–100 mm magasságával és 70–80 mm szélességével szemben ez 160x105 mm-es lemez méretet mutat. Érdekessége, hogy ezen a könyvjegyen nincs felirat, azaz néma, szöveg nélküli. Motívumkincsében nem szerepel a püspöksüveg, továbbá elmarad a pajzsot jobbról és balról átölő dús lombdís. A nagy méretű könyvek közül Guilielmus és Iohannes Blaeu világtáslának⁵² több kötete is rendelkezik ilyen ex librisszel.



10. kép – A hordozókötet címlapja és Klimó gála ex librise

A kutatás korábbi spektrumát kiszélesítve Klimó György saját könyvtárának egy korai, kézzel írt katalógusában (*Bibliotheca Excellentissimi Illustrissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Georgii Klimo Episcopi Quinque Ecclesiensis...*),⁵³ a címlap hátoldalán, a

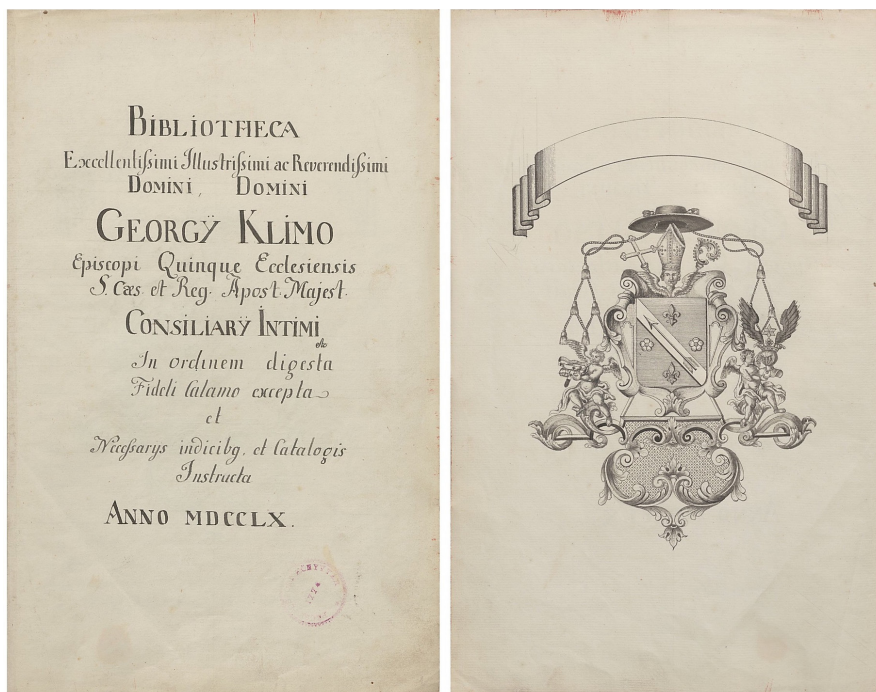
⁵¹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 86.

⁵² A kötet adatai: BLAEU, Guilielmus – BLAEU, Iohannes: *Novus Atlas, das ist Weltbeschreibung / Mit schönen neuen ausführlichen Land-Taffeln in Kupffer gestochen / und an den Tag gegeben durch (...)*. 1. Theil. Amsterdam, apud Iohannem Guiljelmum F. Blaeu, 1649. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: HH.I.3.

⁵³ A kézirat adatai: *Bibliotheca Excellentissimi Illustrissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Georgii Klimo Episcopi Quinque Ecclesiensis S. Caes. et Reg. Apost. Majest. Consilarii Intimi etc. In ordinem digesta, Fidei Calamo excepta et Necessariis indicibq. et Catalogis Instructa, Anno MDCCLX.* – PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: CC.I.11 = PTE ETKT TGYO It. Ms 6. (A cím fordítása: *Tekintetes, méltóságos és tisztelendő Klimó György úr, pécsi püspöknek, szent császári és királyi apostoli őfelsége belső tanácsosának könyvtára rendbe tagolva, híven kivitelezve, valamint a szükséges mutatókkal és jegyzékekkel felszerelve.*)

kötéstáblához ragasztva egy – a püspök címerét ábrázoló – metszet található, mely szintén a Klimó számára készült ex librisek egy variánsának tekinthető. A metsző neve nincs jelölve, nem ismert. Mivel ebbe az 1760-ból származó műbe Klimó a korábban készült ex librisei bármelyikét helyeztethette volna, ezért is érdekes ennek a használata. Ráadásul ez a metszet a gála ex librishez hasonlóan felirat nélküli, ugyanakkor az üres szalagkeret révén úgynevezett biankó ex librisnek tekinthető, melybe a teljes nevet, szöveget utólag is be lehet írni.⁵⁴ A szalagkeret – Klimó többi, felírt ex librisétől eltérően – nem a címer alatt, hanem afelett található. Az ábra több elemében megújul, részletgazdagabbá, impozánsabbá válik: a pajzs felett a püspöksüveg emberfejre helyezve szerepel, kétoldalt egy-egy angyal tartja a koronából kinövő sasszárnyakat a csillaggal, valamint a palliumot. Utóbbi főpapi jelvény, a keresztekkel díszített gyapjúszalag a könyvjegyváltozatok közül csak ezen az egy metszeten lelhető fel. A címerpajzs díszes, csücskös talpú posztamensre helyezése még dekoratívabbá teszi a kompozíciót, mely méretében a gála ex librist is meghaladja (223x162 mm).

A biankó ex librist tartalmazó katalógus megléte, valamint előszava Klimó könyvtárának – már az 1774-es megnyitás előtti – lehetséges tágabb körű használatára enged következtetni, hiszen ezt olvashatjuk benne: *„Hunc igitur exiguum laborem Lector benevole aequi, bonique consule, hoc vero bibliotheca ex Benignissima Excellentissimi sui Patroni gratia ad majorem Dei te optimi maximi gloriam ad Patriae honorem, tutellamque, tuam aliorumque salutem utere, et vale.”* [„Nyájas olvasó, használd ezt a könyvtárat a legkegyelmesebb pártfogónak jószágos engedelmeivel, a felséges Uristen nagyobb dicsőségére, a Haza tisztességére



11. kép – A hordozókötet címlapja és Klimó biankó ex librise

⁵⁴ Az üres szalagkeret arra is utalhat, hogy a metszés nem készült el teljesen, a későbbiekben még belekerülhetett volna a tulajdonos neve, de ez valamilyen okból elmaradt.

és oltalmára, magad és mások hasznára.” (Entz Géza fordítása)]⁵⁵ Az ex libris könyvörző szerepe, könyvet védő funkciója egy esetleges korai könyvtárhasználat esetén még indokoltabbá tehetné a könyvjegyek alkalmazását; az ex librisek ilyen rendeltetése a nyilvános könyvtár 1774. évi megnyitásával pedig még hangsúlyosabbá vált. Ugyanakkor Klimó nem minden könyvébe ragasztatott ex librist.

Befejező gondolatok

Az előbbiekben nyomon követtük Klimó György könyveiben szereplő saját ex libriseinek teljes sorát, mely grafikák a proveniencijelölés révén a könyvörzés mellett a szimbolikus hatalmi reprezentáció egyik eszközeként is szolgáltak, napjainkban pedig – Berényi Zsigmond és a pécsi káptalan ex libriseivel együtt – hozzásegítenek a gyűjtemény alapkönyvtára köteteinek beazonosításához. A Klimó számára készült ex librisek ilyen részletes, képekkel és hordozókötetekkel illusztrált, minden ismert változatra kiterjedő bemutatása kitágítja az eddigi ex librisológiai kutatásokat. A könyvjegyeket tartalmazó művekre felhozott példák egyúttal szemléltetik azt a széles körű műveltséget, mely Klimót mint könyvgyűjtőt jellemezte, aki tevékenyen részt vett az állományba beemelő könyvek kiválasztásában, és jelentős összegeket költött könyvvásárlásokra.⁵⁶

KÉPJEGYZÉK

1. kép A hordozókötet címlapja és Berényi Zsigmond (és a káptalan) ex librise. PTE ETK TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: G.IV.8
2. kép Pécs, Egyetemi Könyvtár (képeslap). MNM KK OSZK TPKT. Jelzet: P 856.
3. kép Kékesi László rézkarc (1974). Vasné dr. Tóth Kornélia magángyűjteményéből
4. kép A 2024. április 11-én felavatott Klimó-émléktábla (A fotó forrása: Pécsi Egyházmegye, <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/6219-emlektablat-avattak-a-pecsi-egyhazmegye-puspopki-palotajaban>)
5. kép A Klimó Könyvtár termei (A fotó forrása: Pécsi Egyházmegye, <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/2515-a-hazanak-hu-ore-es-oszlopa-szepes-ignac-emlekezete-3>)

⁵⁵ SCHMELCZER-POHÁNKA 2016. 27. – A könyvtárhasználatra másrészt nincs meggyőző bizonyíték. Erre legfeljebb a régi könyvtári szobában volt lehetőség, hiszen a könyvtárépület ekkor még nem készült el. Klimó könyvtárost is nevezett ki Stadler József személyében, akit az első bibliothecae praefectusként (1760–1771) tartunk számon.

⁵⁶ E publikációm a 2024 áprilisában a Klimó Könyvtárban tett látogatásom és további kutatások nyomán, az intézmény munkatársa, Méreg Martin közreműködése révén születhetett meg, melyért ezúton is kifejezem köszönetemet. Szintén az együttműködés eredményeként Klimó György ex libriseinek teljes sorozata szerepel a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár állandó kiállításán is.

6. kép A hordozókötet címlapja és Klimó első, kanonoki-esperesi ex librise. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: S.VIII.19
7. kép A hordozókötet címlapja és Klimó püspök Bohacz-féle ex librise (1754). PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: II.IV.8
8. kép A hordozókötet címlapja és Klimó másik ex librise 1754-ből. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: I.VII.15
9. kép A hordozókötet címlapja és Klimó ex librise 1769-ből. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: I.VII.7
10. kép A hordozókötet címlapja és Klimó gála ex librise. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: HH.I.3
11. kép A hordozókötet címlapja és Klimó biankó ex librise. PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár. Jelzet: CC.I.11 = PTE ETKT TGYO It. Ms 6

GYŰJTEMÉNYEK

- MNMKK OSZK KT Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvjegytár (online tartalomszolgáltató oldal), <https://konyvjegytar.oszk.hu/>
- MNMKK OSZK TPKT Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár
- MNMKK OSZK RNYT Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára
- PTE ETKT TGYO Klimó Könyvtár Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár

IRODALOM

- BODA 1974 BODA Miklós: Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimó-gyűjteményben. In: *Jubileumi évkönyv 1774–1974. Megjelent a könyvtár alapításának 200. évfordulója alkalmából.* Szerk. FÉNYES Miklós. Pécs, 1974. 163–192. (<https://digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/fenyas-miklos-jubileumi-evkonyv-1774-1974-pte-ajk-pecs-1974-2067>) [2024.05.10.]
- BORSY 1993 BORSY Károly: A XVIII. század második felének két püspöke. Klimó György és Eszterházy Pál László. In: *Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből I.* Szerk. FRICSY Ádám. Pécs, 1993. 275–306. (Egyháztörténeti tanulmányok I.)
- CSÓKA-JAKSA 2004 CSÓKA-JAKSA Helga: Ex librisek a Klimó-könyvtárban. *Pécsi Szemle* 7. (2004):4. 36–41.

- FISCHERNÉ GRÓCH 2005 FISCHERNÉ GRÓCH Zita: Patachich Ádám könyvtára. In: *Patachich Ádám érsek emléke. Zajezdai báró Patachich Ádám, kalocsai érsek (1776–1784) halálának 220. évfordulója alkalmából rendezett konferencia és kiállítás emlékkönyve. Kalocsa, 2004. november 17.* Szerk. LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 71–74. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 4.)
- HL Egyházi heraldika szócikk. In: *Heraldikai Lexikon*, https://hu.wikibooks.org/wiki/Heraldikai_lexikon/Egyh%C3%A1zi_heraldika [2024.05.01.]
- KÉKESI 1999 KÉKESI László, ifj.: *Apa ex librisei. Kékési László ex librisei és alkalmi grafikái (katalógus)*. Pilisjászfalu, 1999. (kézirat gyanánt)
- KISS 2019 KISS Péter: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár az ezredfordulógig.* Eger, 2019.
- LIB.PTE Klimó György (1710–1777). *A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont honlapja.* (https://www.lib.pte.hu/hu/klimo_gyorgy-67)
- MKL Pásztorbot szócikk. In: *Magyar Katolikus Lexikon* (<https://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%A1storbtorbot.html>) [2024.05.01.]
- MONOK 2012 MONOK István: Az intézményi könyvtárak szerepe a nemzeti kulturális identitás kialakulásában Magyarországon a 18. században. In: *Médiumok, történetek, használatok – Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére.* Szerk. PUSZTAI Bertalan. Szeged, 2012. 75–92.
- MÓRÓ 2001 MÓRÓ Mária Anna: *A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimókönyvtár katalógusa. I. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa.* Budapest, 2001.
- NAGY 2013 NAGY Imre: *Öttorony. A pécsi irodalmi műveltség a kezdetektől a huszadik századig.* Szerk. ERŐSS Zsolt. Pécs, 2013.
- NYIREŐ 1970 Régi magyar ex librisek 1521–1900. Leíró katalógus. Szerk. NYIREŐ István. Budapest, 1970.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2012 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: *A pécsi püspöki könyvtár története (1774–1945).* „Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyűjtja a következőt.” Pécs, 2012. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 10.)
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2014 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: „Itt van, György főpap a Te könyvtárad (...) mindenki számára nyitva áll.” 240 éves Magyarország első, nagy nyilvános könyvtára, a Klimó Könyvtár. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 23. (2014):9. 24–31.

- SCHMELCZER-POHÁNKA 2016 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint.” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói. In: „Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.” *Tudomány és kutatás a 240 éves Klimó Könyvtárban*. Szerk. DEZSŐ Krisztina – MOLNÁR Dávid – SCHMELCZER-POHÁNKA Éva. Pécs, 2016. 25–46.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2024a SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: 250 éve alapította Klimó György pécsi püspök az első magyarországi nyilvános könyvtárat. *Magyar Kurír* 2024. április 9. (<https://www.magyarkurir.hu/hirek/250-eve-alapította-klimo-gyorgy-pecsi-puspok-az-elso-magyarorszag-nyilvanos-konyvtarat>) [2024.05.02.]
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2024b SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: 250 éve történt a nyilvános pécsi püspöki könyvtár alapítása. *A Pécsi Egyházmegyei Könyvtár honlapja*. (https://konyvtar.pecsiegyhazmegye.hu/blog/140-250-eve-tortent-mennyire-szep-odabent-mily-nagy-a-hirneve-kint-a-nyilvanos-pecsi-puspoki-konyvtar-alapitasa?fbclid=IwAR3_am6RlXy1ABIfDOzcZ-0y2SR6dmJgR3bH-0k0tAmmBAflza1ouyUzkUOE_aem_ASISWCQ5E2QTyT1-EEgtdCoBwb7g_rAecHEqQwtlnjYUfR-wWExt7Hf0_PECiFmug5aqhicNV8GeicMICJbRNre) [2024.05.02.]
- SIKLÓSSY 1913 SIKLÓSSY László: Az ex-libris Magyarországon. / L'ex-libris en Hongrie. In: *A Gyűjtő, Le Collectionneur, Ex-libris különszám*. Szerk. SIKLÓSSY László. Budapest, 1913. 7–52.
- VASNÉ TÓTH 2011 VASNÉ TÓTH Kornélia: Az ex librisek művelődéstörténeti jelentősége, szerepváltozása a possessorok vonatkozásában. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 20. (2011):8. 45–61.
- VASNÉ TÓTH 2016 VASNÉ TÓTH Kornélia: Világi és egyházi reprezentáció, hatalmi szimbolika az ex libriseken. In: *Hatalmi diskurzusok. A hatalom reprezentációi a tudományokban és a művészetekben*. Szerk. BÍRÓ Csilla – VISY Beatrix. Budapest, 2016. 105–118. (Bibliotheca Scientiae et Artis 8.)
- VASNÉ TÓTH 2024 VASNÉ TÓTH Kornélia: A könyvtáralapító Klimó György ex librisei a PTE Egyetemi Könyvtár gyűjteményében. A Pécsi Püspöki Könyvtár alapításának 250. évfordulója. *Az MNMKK Országos Széchényi Könyvtár blogja*, 2024. április 16. (https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2024/04/16/a_konyvtaralapito_klimo_gyorgy_ex_librisei_a_pte_egyetemi_konyvtar_gyujtemenyeben) [2024.05.02.]